

11. Сулова С. И. Тайна в праве России: цивилистический аспект: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — Иркутск, 2003.
12. Талашойка В., Шабалин В. Право на тайну // Гражданская защита. — 1999. — № 4.
13. Торопчин С. Я. Правовые вопросы защиты конфиденциальности информации. — М., 1999.
14. Фатьянов А. А. Концептуальные основы обеспечения безопасности на современном этапе // Безопасность информационных технологий. — 1999. — № 1.
15. Фатьянов А. А. Тайна как социальное и правовое явление. Ее виды // Государство и право. — 1998. — № 6.
16. Шишкин Д. Г. Информационное право: Методические материалы к междисциплинарному спецкурсу / Под ред. Президента ФЭГ Л. К. Симонова. — М.: Альмста, 2002.

УДК 347.77.023-053.81

С. Ш. Гареев

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ОСОБАМИ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ ПОВНОЛІТТЯ

Цивільна дієздатність осіб віком до вісімнадцяти років відрізняється від цивільної дієздатності повнолітніх осіб. Має певні особливості й здійснення неповнолітніми прав інтелектуальної власності. До проблем здійснення прав інтелектуальної власності окремими суб'єктами, у тому числі особами, які не досягли повноліття, зверталися такі вчені, як Г. О. Андрощук, О. М. Мельник, О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, Л. І. Работягова, Р. Б. Шишка та ін. [1–4].

Згідно зі ст. 31 Цивільного кодексу України (ЦК) особи віком до чотирнадцяти років можуть здійснювати лише особисті немайнові права на результати своєї творчої, інтелектуальної діяльності. Майнові права інтелектуальної власності від імені цих осіб реалізують їх батьки, усиновлювач або законні представники. Подібна норма до прийняття ЦК 2003 року була невідомою як для українського законодавства, так і для законодавства більшості пострадянських країн. Цивільний кодекс України 1961 року не згадує про можливість самостійної реалізації малолітніми своїх особистих немайнових прав. Аналіз теоретичної літератури та цивільного законодавства із цього питання приводить до висновку, що ця норма скоріше призводить до певних колізій і непорозумінь, ніж містить сучасну, позитивну новелу.

Перш за все, виникає питання, чому саме особистим немайновим правам інтелектуальної власності зроблена така перевага. Конституція України, ЦК, міжнародні документи й інші нормативно-правові акти містять багато не менш важливих особистих немайнових прав. Але, визначаючи зміст цивільної дієздатності малолітніх, законодавець окремо зазначив чомусь саме права інтелектуальної власності.

По-друге, можливість реалізовувати свої особисті немайнові права інтелектуальної власності законодавство надає малолітнім особам. Про особисті немайнові права недієздатних осіб та осіб, які у судовому порядку визнані обмежено дієздатними, ЦК взагалі не згадує. Найчастіше обмеження цивільної

дієздатності особи спрямоване на захист майнових інтересів його родини. Підставою такого обмеження ЦК називає зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, яке призводить до скрутного матеріального становища особи, яка здійснює ці безсторонні дії, та її родини. Немає ніякої потреби перешкоджати такій особі у здійсненні нею немайнових прав інтелектуальної власності. І не зрозуміло, чому цивільне законодавство віддає перевагу перед такими особами, наприклад, дитині у десятирічному віці.

Нарешті, ст. 31 ЦК, надаючи малолітнім можливість здійснювати немайнові права інтелектуальної власності, фактично суперечить ст. 272 ЦК, яка встановлює, що в інтересах малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники. Таким чином, ця стаття не дозволяє малолітнім самостійно здійснювати особисті немайнові права, і не має виключень щодо особистих немайнових прав інтелектуальної власності. І це цілком зрозуміло, адже особи у віці до чотирнадцяти років ще не в змозі розумно вести свої справи. Наприклад, до особистих немайнових прав суб'єктів промислової власності в літературі відносять: право першого заявника; право винахідника на те, щоб його згадували як винахідника даного винаходу; право на продовження пропущених строків; право на внесення до заявки доповнень, змін і уточнень; право на участь у розгляді заявки; право на пріоритет; право на оскарження будь-яких рішень по заявці [5, 250]. Важко зрозуміти, як малолітня дитина зможе самостійно здійснити ці особисті немайнові права.

Більше того, ст. 31 ЦК дозволяє здійснювати особисті немайнові права на результати творчої діяльності, що охороняються законом. Тобто у статті не говориться, на які саме результати, створені малолітньою особою або ні, існує самостійна можливість реалізації. Згідно зі ст. 424 ЦК особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві відповідного об'єкта. Проте у випадках, передбачених законом, ці права можуть належати іншим особам. Отже, особи віком до чотирнадцяти років теоретично можуть реалізувати деякі особисті немайнові права на результати творчої діяльності, створені іншими особами, що є, як найменше, нерозумним.

Законодавство у сфері промислової власності не передбачає випадків належності особистих немайнових прав «іншим особам». Але законодавство про авторські і суміжні права містить відповідне положення. Одним із особистих немайнових прав на твір є право на його недоторканність, тобто право протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню або іншій зміні твору чи будь-якому іншому посяганням на твір, що може зашкодити честі та репутації автора, а також супроводженню твору без його згоди ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями. Згідно з ЦК, після смерті автора недоторканність твору охороняється особою, уповноваженою на це автором, або спадкоємцями автора. Важко собі уявити, як буде охороняти недоторканність твору малолітній спадкоємець автора.

На відміну від малолітніх, неповнолітнім особам цивільне законодавство

надає можливість реалізувати усі права інтелектуальної власності, тобто як особисті немайнові, так і майнові. Стаття 32 проголошує, що особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа) має право самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Як і у ст. 31 ЦК щодо малолітніх осіб, у ст. 32 ЦК відсутня ідентифікація результатів творчої діяльності. Тобто реалізовувати права інтелектуальної власності неповнолітні можуть не тільки щодо об'єктів, створених ними самими, а й щодо будь-яких об'єктів, створених іншими особами. Така ситуація не є виправданою і не відповідає принципам встановлення дієздатності неповнолітніх.

Психологія характеризує вік неповнолітніх як підлітковий. В результаті розвитку і накопичення певного комплексу життєвих знань підліток до цього часу стає майже дорослою людиною. Він починає усвідомлювати навколишню дійсність і себе у ній, у нього відбувається інтенсивне формування моральності, ідеалів, волі і характеру. Суттєвого значення набуває усвідомлення моральних принципів. Враховуючи це, дії підлітка перестають бути байдужими з точки зору закону, вони спричиняють юридичні наслідки, оскільки закон визнає молодшу людину відносно дієздатною [6, 19]. Тому цивільне законодавство наділяє неповнолітнього певним комплексом можливостей. Стаття 32 ЦК надає можливість неповнолітньому самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; самостійно укладати договір банківського рахунку та розпоряджатися вкладом, внесеним ним на своє ім'я грошовими коштами на рахунок; здійснювати дрібні побутові правочини та ін.

Але все ж таки неповнолітній поки ще не має необхідного життєвого досвіду, дорослої відповідальності, впевненості, не може правильно оцінити ситуацію при укладанні правочину. Тому усі інші правочини неповнолітній зобов'язаний укладати тільки з дозволу своїх батьків, усиновлювачів або законних представників. А розпоряджатися він може лише своїм, і не чієм більше, заробітком, доходом або вкладом на банківському рахунку. Закон надає можливість неповнолітньому розпорядитися своїми доходами, тому що у цьому віці він здатний самостійно заробляти, але поки що забороняє розпоряджатись іншим майном. Так, ст. 32 ЦК прямо передбачає, що неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою батьків, усиновлювачів або законних представників. Виключенням є лише дрібні побутові правочини завдяки їхній малозначущості. Виникає питання, чому законодавець довіряє неповнолітньому розпорядження об'єктами інтелектуальної власності, створеними іншими особами.

Практика надання неповнолітнім права розпорядження результатами своєї творчої діяльності існувала і в цивільному законодавстві, що діяло за радянських часів. Це виражалося у можливості самостійно здійснювати свої авторські і винахідницькі права на свої твори, винаходи і раціоналізаторські пропозиції, права на свої відкриття. Мова, по суті, йшла про здійснення неповнолітніми лише тих авторських і винахідницьких прав, які у них виникають з приводу

особисто створених об'єктів авторського і винахідницького права, а не здійснення тих авторських і винахідницьких прав, які до них переходять у порядку спадкоємного правонаступництва і які вони самостійно не вправі здійснювати [7, 142].

Отже, враховуючи вищевикладене, вважаємо, що неповнолітній повинен мати можливість самостійно здійснювати права інтелектуальної власності лише на свої, тобто створені ним, результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Хотілося б звернути також увагу на іншу проблему стосовно дієздатності неповнолітніх осіб. Отже, цивільним законодавством встановлено, що неповнолітній може здійснювати самостійно свої права інтелектуальної власності без будь-яких обмежень або виключень. Такий стан може викликати небезпідставне здивування, чи не занадто широкі права має неповнолітній, ще не дорослий, який не має достатнього рівня відповідальності. Цивільний кодекс надає неповнолітньому право розпоряджатися своїм заробітком, доходами, але у той же час передбачає можливість обмеження або позбавлення неповнолітнього цього права. Стаття 32 ЦК встановлює, що за наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права. Суд скасовує своє рішення про обмеження або позбавлення цього права, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття. Заробіток, стипендія або інший дохід неповнолітнього може бути зовсім невеличким. Незважаючи на це, законодавець створює умови для захисту неповнолітнього від безпричинних витрат, вжиття спиртних напоїв або використання інших небезпечних речовин, укладання правочинів, що не відповідають інтересам підлітка.

Щодо особливо цінних об'єктів закон вимагає не звичайну згоду батьків, а письмову, нотаріально посвідчену. Така згода є обов'язковою у випадку укладання договорів, предметом яких є нерухомість або транспортні засоби. Однак за сучасної конкуренції у наукомістких галузях економіки вартість технічних розробок може набагато перевищувати вартість більшості об'єктів нерухомості або транспортних засобів. Це ж стосується і об'єктів авторського і суміжних прав, високу вартість яких визначає сучасний ринок шоу-бізнесу. Неповнолітній підліток може бути талановитим письменником або співаком, мати дар винахідника, але при цьому він може нерозумно і нерозважливо розпоряджатися правами на результати своєї інтелектуальної діяльності, наприклад продати або надати у користування ці права за безцінь. При цьому на розпорядження майновими правами на об'єкти інтелектуальної власності ніяким чином не можуть вплинути батьки неповнолітнього.

Цивільний кодекс УРСР 1963 року також надавав неповнолітнім права щодо розпорядження результатами своєї творчої діяльності. Відмінність була лише у тому, що неповнолітніми вважалися особи з п'ятнадцяти років, а не з чотирнадцяти. Проте радянська патентна система та інші чинники мали значні відмінності від сучасного стану. Розробники технічних вдосконалень у СРСР

могли отримати два документи — патент на винахід та авторське свідоцтво. І найбільш поширеним було якраз отримання авторських свідоцтв. Патенти здебільшого отримували іноземні громадяни.

Відмінність цих документів була суттєвою, а точніше прав, які надавали ці документи. Патент, як і у сучасній патентній системі, засвідчував авторство на винахід, а також закріплював за його власником виключні права інтелектуальної власності. Це означало, що власник патенту самостійно вирішував питання про те, що робити з винаходом. Можна було продати винахід іншій особі або надати дозвіл на його використання, але не робити ні того ні іншого. Можна було також використовувати винахід самостійно. Однак самостійно виробляти продукцію на підставі винаходу радянські громадяни не мали можливості, оскільки засоби виробництва не могли знаходитись у приватній власності окремих фізичних осіб. Тому використанням винаходів займалися підприємства, які були засновані на державній формі власності.

Продавати свої розробки підприємствам або надавати їм дозвіл на їх використання було не прийнято серед радянських громадян. Тому радянські винахідники здебільшого отримували авторські свідоцтва — документ, який засвідчує авторство на винахід та виключне право держави на використання і розпорядження винаходом. Отримуючи авторське свідоцтво, винахідник тим самим відмовлявся від особистого користування винаходом. Такий винахід могли використовувати радянські державні підприємства, кооперативні і суспільні організації, виходячи із власних інтересів та без отримання будь-якого дозволу. У свою чергу винахідник за це отримував цілий ряд немайнових та майнових прав, передбачених законодавством. До майнових прав належали такі нехарактерні для сучасного законодавства права, як право на безоплатне отримання авторського свідоцтва, право на відшкодування витрат на розробку технічної документації або моделі, право на додаткову житлову площу для деяких категорій винахідників, право на пільги щодо податку з прибутку фізичної особи, право на пільгу щодо судових витрат та інші. Безперечно, винахідник мав право й на винагороду за винахід, але юридичні підстави, умови та порядок її виплати мали свої значні особливості, обумовлені своєрідністю радянської патентної системи. Слід лише зазначити, що винагорода ця була відносно невеликого розміру, мала найчастіше поодинокий характер та ніяк не могла бути порівняна з тими прибутками, які може надати володіння майновими правами інтелектуальної власності в умовах сучасної ринкової економіки. Вона більш була схожа на звичайну зарплатню.

Усе це говорить про те, що неповнолітній винахідник, маючи авторське свідоцтво, отримував у розпорядження лише невеличку суму коштів та ряд майнових прав. Підлітку було дано право на самостійне здійснення своїх майнових прав інтелектуальної власності на винахід, але він не міг продати винахід або право на його використання, а лише, наприклад, реалізувати своє право на вказані пільги або право на відшкодування витрат на виготовлення моделі винаходу та ін. Більше того, завдяки тому, що радянське цивільне законодавство дозволяло обмежити неповнолітнього у розпорядженні своїм заробітком, він

міг бути обмежений і у розпорядженні своєю винагородою за створення винаходу, адже це теж один із видів заробітку.

Що стосується авторських і суміжних прав, то слід сказати, що авторські гонорари також були невеличкого розміру, а суміжні права у СРСР взагалі не охоронялися.

У законодавстві західних країн це питання вирішується по-іншому. Концепція визначення обсягу дієздатності неповнолітніх на заході дещо відрізняється від вітчизняного підходу. Сутність її тісно пов'язана з поняттям вигідного правочину. Це означає, що дієздатність неповнолітнього полягає у можливості самостійного здійснення дій з придбання прав і звільнення від обов'язків, тобто у самостійному укладанні правочинів, які не завдають неповнолітньому шкоди [8, 50]. Усі інші правочини неповнолітній, як правило, може здійснити лише з дозволу свого законного представника. Так, за законодавством Німеччини, обмежено дієздатна неповнолітня особа, тобто особа віком від семи до вісімнадцяти років, може здійснювати правочини у випадках:

- якщо в результаті правочину вона отримує виключно правову вигоду;
- якщо її законний представник дає свою згоду на здійснення правочину;
- якщо вона виконає договір на кошти, надані їй для цієї мети законним представником або, зі згоди представника, третьою особою;
- часткової дієздатності, наприклад, якщо представник з дозволу суду зі справ опіки може уповноважити неповнолітню особу на здійснення самостійної діяльності, пов'язаної з отриманням заробітної плати [9, 208, 217].

Законодавство країн англійської системи і французьке цивільне законодавство визнають дійсними будь-які договори неповнолітнього, якщо вони є вигідними для нього [10; 11].

Деякі країни СНД також сприйняли такий спосіб визначення дієздатності. Так, цивільні кодекси Латвії, Грузії, Туркменістану також містять положення про необхідність згоди представника на здійснення правочину неповнолітнім, окрім правочинів, за яким він отримує вигоду [12–14].

Загальним висновком, який можна зробити, є те, що право на розпорядження своїм майном, у тому числі результатами інтелектуальної діяльності, для неповнолітнього не є безмежним, правочини щодо вказаних об'єктів можуть бути у той чи інший спосіб визнані недійсними. Адже у суді можна, наприклад, довести, що правочин щодо результату інтелектуальної діяльності є не вигідним для неповнолітнього.

Як уже розглядалося, зовсім інша картина у вітчизняному цивільному законодавстві, де неповнолітній взагалі не обмежений і не може бути обмеженим у своєму праві на розпорядження об'єктами інтелектуальної власності. Він лише може бути обмеженим у праві розпорядження своїм заробітком, доходом, у тому числі заробітком, отриманим за продаж чи надання у використанні винаходу. Проте ніяким чином не може бути визнана недійсною угода неповнолітнього щодо прав на об'єкт інтелектуальної власності. Але ця угода може суперечити інтересам неповнолітнього, бути зовсім не вигідною для нього. На наш погляд, таке становище потребує скорішого виправлення шляхом

надання батькам можливості обмежувати у судовому порядку права неповнолітнього щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, якщо на це є достатні підстави.

Література

1. Андрощук Г. А., Работягова Л. И. Патентное право: Правовая охрана изобретений: Учеб. пособие / Межрегион. акад. упр. персоналом. — К.: Изд-во МАУП, 1999. — 216 с.
2. Мельник О. М. Суб'єкт права інтелектуальної власності та його цивільно-правовий статус / Пац. ун-т внутр. справ. — Х.: Вид-во Пац. ун-ту внутр. справ, 2003. — 155 с.
3. Підпригора О. А., Підпригора О. О. Право інтелектуальної власності України: Навч. посіб. — К.: Юрішном Інтер, 1998. — 334 с.
4. Шишка Р. Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Пац. ун-т внутр. справ. — Х., 2004. — 37 с.
5. Право інтелектуальної власності: Академ. курс: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького, О. Б. Бутнік-Сіверського. — К.: Ін Юре, 2004. — 672 с.
6. Кузнецова Л. Г., Шевченко Я. Н. Гражданское положение несовершеннолетних. — М.: Юрид. лит., 1968. — 148 с.
7. Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в современном гражданском и семейном праве. — Рига: Зинатне, 1976. — 239 с.
8. Вагацума С., Ариядзуми Т. Гражданское право Японии: В 2 кн. Кн. 1 / Пер. В. В. Батуренко. — М.: Прогресс, 1983. — 483 с.
9. Шапф Яп. Основы гражданского права Германии: Учебник. — М.: БЕК, 1996. — 328 с.
10. Самодд и Вильямс. Основы договорного права / Под ред. Е. А. Флейшица. — М.: Иностран. лит., 1955. — 492 с.
11. Французский гражданский кодекс / Науч. ред. Д. Г. Лаврова. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004. — 716 с.
12. Гражданский кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. П. Э. Лившица. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2001. — 830 с.
13. Гражданский кодекс Грузии / Науч. ред. З. К. Бигвава. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002. — 750 с.
14. http://www.jguard.ru/images/ attaches/ 256/ GK _Turkmen.txt.

УДК 347.68:347.78

О. Ю. Цибульська

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ДЕЯКИХ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ТА МАЙНОВИХ ПРАВ АВТОРА

Проблема спадкування особистих немайнових та майнових прав автора має значний теоретичний та практичний інтерес, що, насамперед, пов'язано з відсутністю чіткої регламентації правил спадкування прав автора у Цивільному кодексі України (далі — ЦК України), а також наявністю розбіжностей між положеннями глави 84 ЦК України та Закону України «Про авторські і суміжні права» в редакції від 6 січня 2004 року (далі — Закон).

Окремі аспекти правових особливостей переходу прав померлого автора до інших осіб у спадок розглядалися у працях вітчизняних науковців (Є. О. Рябокони, Р. Б. Шишка, К. О. Дубова). Проте жоден із зазначених авторів не визначав проблему спадкування особистих немайнових та майнових прав автора